

АКТУАЛНО

Младен Младенов*

СЪДИЯТА

The Article discusses one of most interesting social phenomenon – the institution of Judge. The approach is interdisciplinary – historical, sociological, economic, political, ethical, psychological and legal. The aim is through honest, open and objective analysis the picture of a complex nature of a Judge to be outlined – in possibly more and different aspects. The Society needs this, especially in actualities of permanent reforms, caused by dynamics of development of the modernity. The reason for this is, because the Judge is maybe most important public figure, which guarantees the rights, freedoms and legal interest of the citizens in democratic society.

Едва ли има публична институция, която е един от основополагащите фундаменти на държавата и обществото, но е едновременно натоварена с толкова много социални очаквания, от една страна, а от друга, е толкова неразбираема за огромна част от социалните и правните субекти, каквато е институцията на Съдията**. С настоящото изложение ще бъде направен опит за по-широко разясняване на възможно най-много измерения на тази професия чрез интердисциплинарен подход и посредством възможно най-достъпния за читателите изказ.

ИСТОРИЧЕСКА РЕТРОСПЕКЦИЯ

Налице са множество исторически източници, по които няма научни спорове, че институцията на Съдията е възникнала още в най-ранните човешки общества. Първоначално тя се осъществява от най-авторитетните членове на общността (вождовете, шаманите, старейшините, царете и т.н.). Тук е необходимо да се отбележи, че в онези исторически периоди тази дейност не е професионална. Нещо повече, лицата, които са я упражнявали, обикновено са имали и други функции, подобни на съвременните законодателни и адми-

нистративни функции. Правомощията им са произтичали директно от доверието на цялата общност към техните решения, които са се възприемали в контекста на ползата за цялата група.

Съдебната дейност се е осъществявала най-вече на базата на *традицията и обичая*, т.е. въз основа на норми, които са били възприемани от всички като задължителни по силата на тяхната устойчивост във времето. Това означава, че в древни времена не е имало нито *закон* в съвременното разбиране на думата, нито пък *писано право*.

Впоследствие, с развитието на обществата към организационната форма на държавата, се стига и до фазата на *писания закон*. В началото си обаче той е най-вече основан на базата на *религиозните книги*, които възприемат основни ценности на традицията и обичая и ги проектират в писмени разпоредби от най-общ характер.

Принудата и санкцията за спазването на разпоредбите по онова време се осъществяват с авторитета на Съдията, на когото са се подчинявали всички членове на обществото. Нещо повече – понеже този авторитет е бил изграден често на основата на *властта*, произтичаща от грубата физическа сила (но също и на житейската опитност и мъдрост), Съдията е осъществявал и *лично* в някои случаи дейностите по принуда и санкция.

При укрепването на държавните формирания писаните закони започват да включват в себе си все повече норми, пряко произтичащи от *волята на управляващите*. Трябва да се отбележи, че Съдията сам по себе си винаги е бил възприеман и е възприеман като част от управляващата обществена прослойка (класа, каста, страта и т.н.). Това е така, защото той пряко упражнява власт, винаги е признаван като символ на държавността, общественото му положение винаги е било привилегировано в сравнение с останалите членове на обществото. Започва да се налага разбирането, че писаният закон е *основен източник на правото*, а в някои крайни тълкувания на юристите – едва ли не, че е единственият източник на правото.

Дълго време обаче Съдията е съвместявал и *други обществени функции* освен тези по правораздаване. Напълно погрешно е мнението, че в една от най-силните от историческа гледна точка системи на правото и държавността – тази на Древния Рим, съдията е извършвал само тази функция. Напротив, съвместно с нея, а понякога неделимо от нея, той е осъществявал и градоустройствени, полицейски, правотворчески и други функции, т.е. дейности в сферата на днешното разбиране за *управление и нормотворчество*.

Това е произтичало както от властовото му обществено положение, така и от факта на високата му образованост. Като следствие от това Съдията е бил един от малкото подготвени личности, които действително са имали *капацитет* за справяне с тези отговорни публични и държавни дейности.

Едва през последните няколко столетия Съдията придобива *професионалния статут*, познат ни днес. Това произтича пряко от ценностите на буржоазните революции, и по-специално от концепцията на Монтескьо за разделение на властите. В съвременните конституции винаги е посочен суверенът (монархът, народът), но държавната власт се упражнява професионално от трите вида власти – законодателната, изпълнителната и съдебната. Съдията се превръща в *служител на държавата*, а неговата дейност почти във всички

* Авторът е д-р по политология, преподавател в Института по публична администрация.

** В целия текст „Съдията“ ще бъде изписван с главни букви. Основанията за това са две. Първото е, че по този начин се показва дефинитивното и категорично уважение и респект към самата институция, макар и някои от нейните представители да не заслужават това (скандализирайки обществото с професионалните и личностните си актове и действия). Второто е, че от гледна точка на политическата коректност още тук трябва да се направя уточнението, че без значение на това, от какъв пол е лицето, заемащо тази длъжност, с оглед на историческото развитие на професията тя се обозначава винаги в мъжки род, въпреки че в модерните правни и демократични държави тя е ясноизразена тенденция към феминизиране.

* Това разбиране не може да бъде споделяно. Източниците на правото са множество, като за илюстрация могат да бъдат посочени някои от тях извън писания закон, например договорите, обичая, традицията, съдебната практика, стандартите, корпоративните норми, обществените ценности, политическите стратегии и множество други.

случай е *професионална*, т.е. тя се превръща в средство за неговите основни източници на доходи. Теорията за разделение на властите е основана на виждането, че „власт възпира власт“, което означава, че тя не трябва да бъде концентрирана в ръцете на едно лице или на една обществена група. По този начин правораздавателната дейност става приоритет единствено и само на Съдията (с малки изключения, изрично записани в конституциите и законите).

ВЛАСТ И ЛЕГИТИМНОСТ

В съвременните правови и демократични държави *властта на Съдията* произтича от неговата *легалност*, т.е. от държавната и обществената му функция, изрично записана в нормативните актове. Това означава, че в самото законодателство ясно са разписани властовите правомощия на Съдията. Законът като общозадължително и скрепено с държавна принуда правило за поведение *овластява Съдията* с почти неограничени правомощия да разгледа и разреши всеки поставен пред него правен въпрос (казус), независимо от кой отрасъл на правото (наказателно, гражданско или административно право) е той. В този контекст съдийската власт дефинитивно и неотменимо се поражда въз основа на *писания закон*. Веднъж придобил професионалното си качество, Съдията получава и *властта да правораздава* в кръга на правомощията си (местна, видова и функционална подведомственост и подсъдност). Затова неговата власт е *легална*, т.е. изградена на базата на закона.

За разлика от тази легалност *легитимността* на Съдията се изгражда на базата на неговия авторитет. Това означава, че той трябва да притежава и развива такива професионални и личностни качества, които да дават възможност той да бъде *припознат* от членовете на обществото в качеството му на лице институция, което може да и *трябва* да разрешава със силата на присъдено нещо всеки повдигнат пред него казус. Точно тук често се проявява разминаването между легалността и легитимността на Съдията. За съжаление, в съвременния свят *формално придобитото качество на Съдия* често не е съпътствано с необходимия авторитет на лицето, което съвместява тази държавна и обществена функция. Достатъчно е да бъде изтъкнат общоизвестният факт (който не се нуждае от доказване именно поради тази всеобщоизвестност), че българската съдебна система има *много ниско ниво на обществено доверие*. В такъв случай налице е *социален парадокс* – съдебната система е повече от легална (добре разписана в законодателството), но не притежава необходимата ѝ обществена легитимност (поради недостатъчното доверие в нейните актове и действия).

Този социален парадокс пряко поражда *риск за държавата и обществото*. Както е известно, не само природата, но и обществото не търпи „празно пространство“. Силата на разума и обществената креативност винаги запълват този „вакуум“, създавайки нови форми и институции за справяне с *недостатъчната легитимност*. Когато няма налице достатъчно доверие в Съдията, се пораждат и постепенно се налагат нови средства, които по-ефективно разрешават казуси, които поначало са били само в неговата компетентност.

АЛТЕРНАТИВНИ МЕТОДИ ЗА РАЗРЕШАВАНЕ НА СПОРОВЕ

В модерните правови системи все по-широко навлизат способности за „квизиправораздаване“, които преодоляват *формалната легалност на Съдията*,

съчетана с *невисоката му легитимност*. Общоприетият международен термин за тях е „Алтернативни методи за разрешаване на спорове“ (*Alternative dispute resolutions*). Всъщност те винаги са съществували, но в по-ранни исторически периоди са били на по-заден план от формалното правораздаване.

От гледна точка на науката и университетските дисциплини горните методи вече се разглеждат от една обособена област на знанието и практиката, а именно – *конфликтологията*. Последната се занимава в най-общ смисъл с противовеса на интереси и начините за постигане на съгласие между две или повече противостоящи си страни. Това е интердисциплинарна област на знание, която включва в себе си правни науки, социология, политология, психология и др. Навлизайки в теорията и практиката, *конфликтологията* чрез алтернативните методи за разрешаване на спорове „*отнема монопола на Съдията*“ при разрешаване на спорните казуси.

Легитимността на алтернативните методи за разрешаване на спорове е много по-висока от легитимността на формалния съдебен процес на следните основания:

- споровете се разглеждат в много по-кратки срокове в сравнение с бавното държавно правораздаване;
- финансовите разходи за процеса по разрешаване на спора са в пъти по-ниски от същите в който и да е съдебен процес;
- процедурата е много по-неформална, т.е. по-разбираема за страните и дава възможност за тяхната собствена убеденост в справедливостта на крайното решение;
- страните най-често сближават позициите си, което ги превръща от *противници в съмишленици* (с оглед на *общия им интерес от разрешаване на спора*).

Тук могат да бъдат изтъкнати още множество други психологически, социални, икономически и правни фактори във връзка с аргументацията. Основното обаче е, че страните постигат в краен резултат *споразумение*, което ги прави „господари на положението“, вместо да разчитат на облекчения с държавна власт Съдия, който формално и силово налага волята си при разрешаване на поставения пред него за разрешаване казус.

За да се стигне до споразумение, се използват различни методи, като някои от тях са:

- *Арбитраж* – нещо като съдебен състав, който обаче е *избран от страните*, а не е *посочен от закона*, и поради тази причина притежава голяма степен на доверие. *Легитимността* на арбитража е по-висока от тази на Съдията поради горните съображения. *Легалността* му обаче е гарантирана от факта, че този способ вече е уреден в *законодателството*. Постановеното от арбитража решение по спора се възприема от страните като задължително именно поради причината, че те *доброволно* са избрали този способ и са се съгласили да изпълнят решението по спора;

- *Медиация* – ангажиране на трето, неутрално за спора лице, наречено *медиатор*, чиято функция е да сближи позициите на спорещите страни, без да разрешава спора. *Легитимността* тук също е по-висока от тази на Съдията поради видимата равноотдалеченост на медиатора от двете противопоставени позиции, който *не е предопределен* да разреши спора и по този начин *не е задължен* да възприеме едната или другата теза. В някои модерни правни системи ролята на медиатор се поема от професионален Съдия, но в такъв случай процедурата е *неформална* за разлика от формализирания съдебен

процес. Медиацията е *легално гарантирана* в повечето съвременни правни системи;

- *Омбудсман* – лице институция, което е призвано по конституционен и законов ред да защитава и гарантира правата и законните свободи на гражданите (и това формира нейната *легалност*). В различните правни системи тази институция има различно по обхват поле на действие. В някои от тях (например в българската) изрично е записано, че тя няма правомощия в правораздавателната област. Въпреки това *легитимността* на омбудсмана е много по-висока от тази на Съдията, защото неговата дейност обхваща често *обобщени групи случаи*, за разрешаването на които той спомага чрез провокиране на законодателната и изпълнителната власт да бъдат уредени по идентичен и справедлив начин чрез методите на *нормотворчеството и административната практика*;

- *Други* – помирителни комисии, ранно разрешаване на спора, изслушване, административни органи по обжалване и др. под.

Освен че могат да бъдат разглеждани като признак на еволюцията на държавата и обществото, алтернативните методи за разрешаване на спорове са и *индикатор за намаляващата легитимност* на Съдията в очите на съвременното общество. Този факт косвено е признат от Законодателя, който *легализира* все повече различни форми на неформално разрешаване на правни казуси, които поначало са били *само съдийски прерогатив*. Държавата обаче не може да се откаже от Съдията като публична институция най-малкото поради факта, че в някои крайни случаи на противопоставящи се интереси (лице–лице, лице–организация, организация–организация, лице–държава и т.н.) спорещите страни не са склонни на никакви компромиси и желаят случаят да бъде разрешен въз основа на принципа „всичко или нищо“. По такъв начин *легитимността* на Съдията се „захранва“ от неговата *неотменена и категорична легалност*. В рамките на гражданската и професионалната отговорност на автора на настоящото обаче трябва да се отбележи, че, когато *легитимността (доверието)* се изчерпи във висша степен, *никаква легалност не може да оправдае* която и да е обществена институция, камо ли качеството на конкретния Съдия. В този смисъл горното трябва да бъде разглеждано като *добросъвестно предупреждение* към професионалната и личностната *отговорност на всеки, който е поел тежестта и привилегиите да бъде Съдия*.

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ АСПЕКТИ

Както вече бе отбелязано, институцията на Съдията е нормативно закрепена в съответните конституционни и законови текстове. Именно Съдията се смята за представител на *съдебната власт*. Семантично тази власт следва именно институцията на Съдията въпреки някои не особено адекватни правни разрешения (каквото е българският конституционен сценарий, при който в съдебната власт са включени не само Съдиите, но също така и Прокурорите и Следователите).

При осъществяване на своите функции Съдията се подчинява само на закона (чл.117, ал.2, изр.2 от Конституцията на Република България). Това е израз на принципа на *волевата и рационална независимост на Съдията*, деклариран в първото изречение на цитирания конституционен текст. В третата му алинея е предвиден самостоятелен бюджет на съдебната власт, което само по себе си би трябвало да е гаранция за *икономическата и финансовата независимост на Съдията* от каквито и да е външни фактори.

Още една конституционна гаранция е закрепена в чл.129, ал.3 от Конституцията – *несменяемостта на Съдията* след навършването на петгодишен стаж на длъжността. Във времена на финансова и икономическа криза, при все по-нарастващи нива на безработица е налице *житейски и професионален комфорт на Съдията*, който премахва поначало едни от основните източници на стрес в модерното общество.

Съдиите ползват *имунитет* – при осъществяването на съдебната власт те не носят наказателна и гражданска отговорност за своите служебни действия и за постановените от тях актове, освен ако извършеното е умишлено престъпление от общ характер (аргумент от чл.132, ал.1 от Конституцията на Република България). Това качество превръща Съдията в *привилегирана обществена фигура*.

Естествено, налице са и някои ограничения на Съдията, произтичащи от професията му. Такъв е институтът на *несъвместимостта* (чл.195 от Закона за съдебната власт), който, най-общо казано, не позволява на Съдията да заема определени длъжности, да упражнява определени дейности, да получава доходи от определени източници, т.е. *лимитира упражняването на някои политически, социални и икономически права* на Съдията.

При съпоставката обаче на всички възможни конституционни и законови текстове лесно може да се направи изводът, че *привилегиите на Съдията са повече от ограниченията по отношение на него*. Изрично обаче трябва да се подчертае, че това е нормативното разрешение на българската правна система. При други системи този баланс е изместен в централна посока или в другия край на спектъра.

Нещо повече, българската конституционна и законова уредба въвеждат *изключително формални изисквания* във връзка със заемането на длъжността „Съдия“, систематизирани в разпоредбата на чл.162 от Закона за съдебната власт. Разгледани поотделно и в тяхната съвкупност, те отразяват *ретроградно разбиране* по отношение на професията на Съдията:

- изискване *само за българско гражданство на Съдията* – несъвместимо с концепцията за правата на човека (свободен избор, мобилност и т.н.), но също така и особено неадекватно в условията на пълноправно членство на Република България в Европейския съюз;

- изискване за *висше юридическо образование* – някои правни спорове сами по себе си изискват *само житейска мъдрост* и могат да бъдат разрешени от *непрофесионален съдия* (познат като „мирови съдия“ или т.н. „почетен съдия“, съществуващ в множество правни системи, а също така и съществувал в предишни исторически времена и в България). Обикновено този тип съдия разглежда дребни спорове, но няма никаква обективна необходимост от *задължителна обвързка на юридическото образование с професията на Съдията*. На друго основание също може да се стигне до подобен извод, а именно от факта, че множество съвременни специалности дават необходимите (макар и лимитирани) правни знания, достатъчни да се вземат чисто юридически решения в *определени правни области*. Само като пример ще бъдат дадени някои от тях – публична администрация, бизнес администрация, икономика, политология и др.;

- изискване да притежава *необходими нравствени и професионални качества*. Фразата сама по себе си е клиширана. Докато все пак за първоначалното назначаване на длъжност като Съдия се провежда конкурс, при който могат да се преценят професионалните качества, то за нравствените това е повече от несъстоятелно. Просто никъде – нито в Закона, нито в практиката,

не са изведени гаранции, че ще се направи *действителна предварителна проверка на личността*, която се стреми към професията „Съдия“. Това се прави *формално, повърхностно и неангажирано*. Само по себе си изискването би било разумно, ако е налице *административен капацитет* на органите на съдебната власт да го изследва обективно. При липсата на такъв то представлява *псевдоморално пожелание*;

- изискването кандидатът за Съдия да *не е осъждан на лишаване от свобода за умишлено престъпление*. Няма разумни основания защо това ограничение да не се отнася и за *тежки неумишлени престъпления*, при които е налице голяма обществена опасност и широк негативен отзвук. Нещо повече, при т.нар. „престъпления на просто извършване“ умисълът се преценява само формално, а при тенденцията на свръхрегулиране на всички обществени отношения е възможно дори Съдията да не е запознат с някои изискуеми правила за поведение (например престъпления против данъчната и осигурителната система);

- изискването кандидатът за Съдия да не страда от психическо заболяване. Проблемът и тук е, че с оглед на действащото законодателство, което в най-общ вид запазва личните данни (включително и във връзка с различни заболявания) и децентрализира психиатричната помощ (т.е. понастоящем не е налице единен регистър за лицата, страдащи от тези заболявания), и тази проверка е *повече от формална и повърхностна*.

ИКОНОМИЧЕСКИ АГЕНТ

Съдията често „размества икономически блага“. Това той прави както в частната, така и в публичната сфера. Сам по себе си Съдията е особено важен за развитието на икономиката на дадено общество. Не случайно един от критериите на който и да е инвеститор (национален или чуждестранен) е *капацитетът на съдебната власт*. При действително качествено правораздаване, основано на *предварително оповестени публични правила (в законодателството)*, всеки инвеститор е склонен да вложи средства в местната икономика. Обратното положение отблъсква който и да е настоящ или потенциален инвеститор. Икономическото въздействие на Съдията може да се търси в множество измерения, като само някои от тях ще да бъдат посочени, а именно:

- Съдията се произнася по вещноправни въпроси и по облигационни въпроси между равнопоставени субекти в гражданския оборот, като размества собственост и парични блага;

- Особено силна е ролята на Съдията в търговските правоотношения, където той следи най-вече за спазване на договорната дисциплина по отношение на търговците и по този начин гарантира честните правила при свободната пазарна икономика;

- При разместване на публични блага към частен интерес (концесии, приватизация, обществени поръчки, публично-частно партньорство) Съдията съблюдава законовите изисквания за баланс между публичния и частния интерес;

- При някои публичноправни задължения, каквито са данъчните, Съдията е призван да гарантира едновременно интересите на фиска, но и правата и законните интереси на частните лица (данъкоплатците);

- При наказателноправните отношения или близките до тях, свързани с конфискация на престъпно или незаконно придобито имущество, същото преминава от патримониума на виновното лице в собственост на държавата.

Свободна пазарна икономика *не може* да функционира нормално без институцията на Съдията. Липсата му би довела до хаос и до налагане на силата над правото.

КОРУПЦИЯ И КОНФЛИКТ НА ИНТЕРЕСИ

Съдията едновременно е и субект, и обект на феномените „корупция“ и „конфликт на интереси“. Той е *субект*, понеже последен прилага закона (по санкционен или по декларативен начин) по отношение на лицата, за които има аргументирани предположения, че са свързани с корупционни практики или с конфликт на интереси. В такъв случай Съдията се явява *последният обществен гарант*, че тези негативни правни и социални практики няма да бъдат оставени без последствие.

Съдията е *обект* на горните *обществени патологии* именно поради своята социална значимост. Понеже е последен решаващ фактор при явно противоречащи се интереси, той бива подложен на *непрекъснат натиск* да застане на едната страна на спора. Тук е налице *външното проявление* на корупцията и на конфликта на интереси. От друга страна обаче при всичките му привилегии често се проявява *вътрешният натиск* на лицето, упражняващо функцията Съдия, да се облагодетелства от разрешаването на случая. Без значение дали от външен, или от вътрешен натиск, или от съвместното им проявление поддаването на корупционни практики и на конфликт на интереси от страна на Съдията *възривява чувството за справедливост*, а оттук и доверието в държавата въобще (тъй като неин категоричен представител е именно Съдията). Тук трябва да се търси една от причините за *кризата на легитимност на Съдията*. За съжаление, в последно време са налице немалко на брой случаи, при които се наблюдава *очевидно наличие на корупционни практики или на конфликт на интереси (но останали ненаказуеми от кадровия орган на съдебната власт)*, а също така и за почти пълна увереност от страна на обществото за наличие на такива (поради множество основания, които ще бъдат засегнати по-долу).

Едно общество може да води истинска борба с корупцията и конфликта на интереси (а не „книжна“ такава – стратегии, планове и др.под.) само ако изкорени същите *първоначално при Съдията*. Защото само „незаразеният“ от тях Съдия може действително да санкционира подобни нежелани явления, когато е сезиран за тях по определен казус. Другото означава предприемане на палиативни мерки и създаване на почти абсолютната увереност в очите на обществото, че едва ли не всеки Съдия е податлив на тези негативи (а това категорично не е така!).

ХЕРМЕНЕВТИКА

Съдията сам по себе си е „загадъчна фигура“. Тази загадъчност е облечена в съответните символи – тога, чукче, „дебели книги“, а в някои правни системи – перуки и т.н. В този смисъл Съдията се явява едва ли не „герой от отминали времена“. Общото първо впечатление е, че е *древен персонаж*. Това внушава *доверие и уважение*, базирани на предположението за *мъдрост*.

Но Съдията е призван да *тълкува юридическите текстове*. Именно тук се проявява неговото херменевтично качество. Само той и никой друг може да каже какво казва законът за конкретния казус. Това произтича от древната римска *сентенция* „*Judex est lex loquens*“ („Съдията е говорещият закон“).

Съдията последен привежда фактическото състояние по казуса под определена законова разпоредба. Той едновременно прави и *езикова интерпретация на законовия текст*, и *юридическа интерпретация на приложимото право*. Това означава, че с оглед на правилата на съответния национален език Съдията се стреми да намери *точния смисъл* на това, което е постановил Законодателят. След това Съдията преценява нормативния текст през примата на *специфичния юридически изказ*, който сам по себе си е свръхуникален, изграден на основата на *абстрактност, краткост и систематичност* (или поне така би трябвало да бъде, въпреки че съвременният български Законодател ни дава множество примери в противоположната посока). Най-накрая Съдията прилага и чисто юридически способности, когато правилото за поведение не е видно от законовата норма, а именно аналогии, презумпции, фикции, постулати и др. под. Именно последното прави Съдията *притежател на „тайно знание“*, идващо от миналото. Всъщност това не е така, защото всеки дипломиран юрист би трябвало без усилия да притежава същото знание. Само Съдията обаче *категорично* пререшава който и да е правен казус чрез силата на присъдено нещо, подвеждайки факти и норми от миналото към преценка *в момента на вземане на решението по делото*. Тълкуването на двете спореци страни е винаги различно. Съдията, най-общо казано, може да вземе която и да е страна, но и да *разтълкува и приложи закона по трети, неаргументиран от страните начин*. И понеже всекидневно и професионално извършва това тълкуване и интерпретация на факти към норми, Съдията е *разясняваща публична фигура* по отношение на *общозадължителните правила за поведение, отнесени към съответния период от време*. Това го прави обвързан с теорията и практиката на *херменевтиката* като дейност по изясняване на смисъла на *поначало трудноразбираеми* (от обикновения гражданин например) *текстове*.

ЛИЧНА И ПРОФЕСИОНАЛНА СЪВЕСТ

Този *психологически и нравствен аспект* от битността на Съдията почти не е изследван. Нещо повече, той почти не е и споменаван като обект на дискусия (вс едно, че тук съвестта *или се предполага, или не е нужна*)*.

Най-общо казано, под „съвест“ се разбира *състоянието на убеденост* кое е *правилно и кое – не*, т.е. на осъзнаването на съответствието на външните актове и действия с вътрешната за личността ценностна система.

Личната съвест на Съдията трябва да се търси в следните измерения:

- Със своите постъпки и действия в качеството си на *гражданин* Съдията трябва да спазва общоприетите правила за поведение в обществото (правни, религиозни, морални, корпоративни и др.), защото иначе не би могъл да *изисква от другите* да ги спазват. Парадоксът се корени в това, че личното качество на Съдията е *практически неотделимо* от професионалното му качество;

- Семейният и приятелският кръг на Съдията, както и кръгът от лица, с които контактува в други граждански качества, са много важни за *психическата устойчивост* в професионалното му измерение. Почти невъзможно е да се правораздава, ако е налице *конфликт с правилата за поведение* в личната сфера на Съдията, защото в такъв случай е налице *личностен дискомфорт*;

- Ако не е налице изградена *устойчива етична система* у лицето, което действа като Съдия, то е почти сигурно, че то ще действа в професионалното си качество *произволно*. Това влиза в пряк конфликт с изискването към правосъдието да отговаря на критериите за *последователност и предвидимост*.

Професионалната съвест на Съдията е още по-сложен феномен, който се проявява в следните аспекти:

- Нужна е *адекватност* по отношение на казуса, т.е. наличието на трезва преценка как трябва да се тълкуват законовите разпоредби в *контекста на съвременната действителност*. Затова Съдията не трябва да бъде *ретрограден*. Чрез интерпретацията си на правните норми той трябва да постига *съответствие с реалността*. Това може да стане по правилата на множество видове тълкуване, които често се възприемат за второстепенни^{**}, но са особено важни в *условията на постоянно променящата се социална, политическа и икономическа действителност*;

- Трябва да е налице *отговорност* към задълженията като Съдия. Това означава, че Съдията трябва да разреши *всеки казус, с който е сезиран*. В юридическата теория и практика това е свързано със *забраната „Non liquet“*^{***}. Ако не разреши който и да е казус, Съдията влиза в пряка конфронтация със своята професионална отговорност. Това го поставя в дисонанс със собствената му съвест на Съдия, тъй като попада в положението на *отказ от правосъдие*;

- *Вътрешното убеждение на Съдията* е едно от най-загадъчните за широката публика юридически понятия. То се изразява в *категоричното и безпротиворечиво становище* по казуса. Естествено, за това е необходимо да е налице *някакво съмнение* кое е *правилното решение по казуса*. Вътрешното убеждение е сложно *психологическо, волево и интелектуално явление*, което няма как да бъде изследвано напълно, но може да бъде *отчасти разяснено* чрез мотивите (аргументацията) на съдебния акт;

- Спазването на *правилата на професионалната юридическа етика* е част от съвестта на Съдията. Юридическата *гилдия* поначало има затворен и консервативен характер. Юристите (без значение на своите професии) държат на толерантността и лоялността един към друг. Това често влиза в *конфликт* с правата и законните интереси на правните субекти, които зависят от тяхното професионално ангажиране по даден казус.

Без значение дали се касае за личната, или за професионалната съвест на Съдията, трябва да се акцентира на това, че тя би трябвало да е основана на разбирането и усещането за *чест* (в разбирането на *аристократичната категорична увереност за правилно или неправилно*) за разлика от *претенциите за почитеност* (буржоазния или социалистическия „квазиморал“, който се съобразява с очакванията на другите). Това е така, защото Съдията трябва *винаги и без колебание* да отсъди според правото и закона, *дори и това да не се харесва на общественото мнение, медиите, политиците или който и да е друг външен за казуса фактор*. За съжаление, напоследък все по-често се

* Например телеологично тълкуване, което изследва целта, която си е поставил Законодателят при съставянето на правната норма, както и историческо тълкуване, което търси най-точното проявление на създадената в миналото правна разпоредба в съответствие с новите реалности.

** Non liquet – в превод от лат. ез. – „несясно“. Юридическа ситуация, при която не е налице „приложим закон“. В такъв случай Съдията прибегва до духа и разума на закона, до правилата на морала, до обичая, до други източници на правото, както и до различни правни техники от чисто юридическо или логическо естество.

* Първото би означавало *абсолютна наивност*, а второто – *абсолютна непредпазливост с оглед на обществената заплата*.

наблюдава *липса* на лична и професионална чест на лица, заемащи длъжността на Съдия. В личния живот често може да бъде открит пример, при който Съдия следва „тенденциите на поведението на масата“, без да преценява критично например тяхната *вулгарност* или *неморалност*.

СОЦИАЛЕН БАЛАНСЬОР

Съдията е призван да въздава справедливост. Това е може би една от *най-сложните философски, юридически, социологически, политологически, икономически и етични концепции*. Без да се впускаме в подробности по разясняването ѝ, ще отбележим, че тя изразява в ядрото на същността си постулата „всекиму своето“. Абсолютна справедливост и от философска, и от каквато и да е друга гледна точка е *невъзможна*. Обаче всеки индивид *усеща инстинктивно липсата на справедливост* и това е присъщо качество на всяко човешко същество.

Справедливостта е „спойката на обществото“. Без нея то би изпаднало в ентропия, тъй като тя осигурява усещането за *равновесие между индивидите и групите*.

Това равновесие се осигурява от Съдията по пътя на правоприлагането. Основен принцип в правото е изискването за *съразмерност (пропорционалност)*. Най-общо казано, то е изградено върху съответствието на предприетите мерки (актове и действия) по отношение на преследваната цел. Принципът на съразмерност изгражда „Правото с човешко лице“ понеже неговите аспекти са разумният подход (здравият разум), добросъвестността (етиката, разбираана като не-увреждане на другите) и справедливостта сама по себе си. В своята професионална дейност Съдията търси баланс на интересите на страните по делото, независимо дали те са граждани, организации, обществото (като абстрактен обществен интерес) или държавата. Той е длъжен да прави това винаги когато е налице т.нар. „общ закон“. Естествено, при „специалните закони“ този баланс е *изместен от Законодателя*, който е *акцентирал върху интересите на някой от горните правни субекти*, което е и породило нуждата от създаването му.

От чисто социална гледна точка Съдията е този фактор, който гарантира *общественото спокойствие*, въздавайки справедливост. Ролята му на *социален баланссьор* се изразява в разрешаването на поставените пред него казуси чрез *едновременно прилагане на буквата и духа на закона*, т.е. на *формалното приложение на законовите норми през призмата на изискването на справедливост*.

ПОЛИТИЧЕСКИ ИГРАЧ

Българското законодателство изрично изисква от Съдията при упражняване на неговата дейност да спазва *политическа неутралност*. Този принцип обаче не трябва да се тълкува повърхностно и неинтелигентно. Той се изразява в *необвързаност с политически партии и коалиции*, т.е. отрича *партизанщината* в дейността на Съдията.

Същият обаче *при всяка цивилизация, държава и правна система* по същността на дейността си се явява *категоричен политически играч*.

Особено видно е това в англосаксонските системи на правото. При тях Съдията има възможност да „твори закона“ чрез тълкуването и интерпретирането на правни норми в съвременен контекст, чрез запълването на празни-

ните на правото, чрез провеждането на правни принципи в правоприлагането. Именно затова тази система често е наричана и „система на прецедента“. Прецедентното право е основано на изискването за *хомогенност и последователност* на разрешаването на правните спорове по идентичен начин при еднаквите случаи *от всеки следващ Съдия*. Създавайки прецедент, англосаксонският Съдия *създава политика*.

Естествено, особено в САЩ, някои съдийски длъжности са изборни, т.е. политически. Това означава, че те се избират от гласоподавателите въз основа на защитаваната от тях *политическа платформа*, свързана с някои ценности на *правораздаването*. Това обаче не означава, че с встъпването си в длъжност Съдията ще бъде пристрастен по отношение на политически симпатии към страните по делото. Неговата *обективност и независимост* произтичат от професионалната му съвест, действаща по време на мандата му като Съдия.

Континенталните системи на правото (каквато е и българската) много строго и формално разглеждат концепцията за разделение на властите. Понастоящем разбирането е, че законодателната и изпълнителната власт са запазени за *политиците*, а съдебната власт – за *професионалните юристи*. Законодателната и изпълнителната власт в зависимост от различните *системи на държавно управление*** се формират на базата на волята на гласоподавателите без значение на конституционните процедури за това. Политиците се стремят да получат доверието на електората чрез декларирането на определени политики (които, за съжаление, не е сигурно, че впоследствие с предоставените им властови ресурси действително ще реализират). По принцип Съдията тук е назначаван *професионален юрист*, който е отдалечен от политическия процес.

Това обаче съвсем не е означава, че в континенталните системи на правото Съдията не е политически играч. Напротив, той категорично е такъв. Това особено ясно се вижда от *тълкувателните актове* на съответните върховни съдилища, които постановяват *еднообразно разбиране за съответните законови норми и институти*, като по този начин тълкуването се превръща в *неразделна част от тълкуваните разпоредби*. Често по този начин се стига до *видоизменяне на първоначалния замисъл на Законодателя*, т.е. създава се *нова политика на национално ниво*.

Съдебната практика на *местните съдилища* (без значение как се наричат – общински, регионални, районни, окръжни, областни или др.) понякога създава ново разбиране за правните норми. Последователното провеждане на тази практика *твори политика по правоприлагането*, като в някои от случаите това далеч надхвърля провинциалния обхват и се превръща в национална практика.

Дори и един-единствен Съдия в континенталната система на правото може да *изгради нова политика*. За това обаче са необходими *силна аргументация, системност, последователност и увереност*. Рискът тук е по-горните съдебни инстанции да прекратят тази политика чрез системното отменяне на тези съдебни актове, тъй като едно от основните качества на съдебната сис-

* За пример може да бъде дадена практиката на Върховния съд на САЩ от средата на миналия век, при която последователно са провеждани ценностите на правата на човешка (равенство, недискриминация, интеграция, социално включване и др.), като впоследствие тази съдебна практика е намерила място в писаното законодателство и в корпоративните норми не само на САЩ, но и на цялата свро-атлантическа цивилизация, включително и на конституционно ниво.

** Монархия, парламентарна република, президентска република.

тема (за съжаление!) е нейната *откровена консервативност и реакционност към новото*.

Съдията в смисъла на гореизказаното е *политически играч*, когато прокарва по категоричен начин *някои ценности*. Те могат да бъдат *нововъзникнали* (съвременното комплексно разбиране за правата на човека) или „*добре забравени стари*“ (неглижираният от българската социалистическа юриспруденция принцип на пропорционалност в правото, който изисква съразмерност на политиките към поставените цели). По този начин Съдията е *de facto* политик, макар *de jure (de iure)* да има категорична забрана за това.

ДЕМОКРАЦИЯТА

Съдията се явява „*стожер на демокрацията*“. Той е в системата на тази власт, която най-често *може да възпира други власти*. По отношение на изпълнителната власт това категорично е налице чрез *системата на административното правосъдие*. То осъществява цялостен контрол върху всички актове и действия на изпълнителната власт. Последната под страх от отмяна като *незаконосъобразни* на нейните актове и действия се съобразява не само с разпоредбите, разписани от Законодателя, но и с *тълкуванията и постоянната практика* на Съдията (в смисъл на съдилищата). Нещо повече, Съдията *санкционира* администрацията при нарушаване на нейните задължения по пътя на общата наказателна политика и чрез административнонаказателните разпоредби, когато той е наказващ орган за нарушения на процесуални или административни разпоредби.

Макар и опосредствано, Съдията осъществява контрол и върху законодателната власт. Това е така, защото всяка Конституция е *пряко приложимо право в качеството ѝ на основен закон*. В такъв случай при всяко съдебно дело Съдията може да не приложи законовата норма, която противоречи на конституционната разпоредба. По този начин той прилага принципа на *йерархичност в правото*. Трябва обаче ясно да се разграничава това негово *правомощие в правоприлагането по конкретен случай* от съвсем различното като правна същност *обявяване за противоконституционен на някой законен текст*. При последното е налице процесура по *конституционно правосъдие*, осъществявано от различни национални конституционноопределени органи (в Република България това е Конституционния съд).

Особено видна е ролята на Съдията в подкрепа на демокрацията при някои видове съдебни дела, а именно:

- Съдебни производства за *законосъобразност на изборния процес*, където *пряко се защитават активните и пасивните изборителни права на гражданите*;

- Производства по дела за *дискриминация*, при които се *отстоява принципът, че всички граждани са равни пред закона и имат равни възможности*;

- Трудови спорове, при които се *защитават основни икономически и социални права на гражданите (право на труд, право на синдикално сдружаване и др., произтичащи от тях)*;

- Защита срещу *незаконосъобразни актове, действия и бездействия на администрацията, особено при случаи на злоупотреба с власт, полицейско*

насилие, незаконосъобразно използване на специални разузнавателни средства и др.;

- Производства по дела за *достъп до обществена информация*, при които се реализира *основното конституционно право на информираност на гражданите*, както и косвен контрол на гласоподавателите относно това, как властите изразходват публичните средства и дали не упражняват предоставената им власт по превратен начин.

Демокрацията сама по себе си *имплицитно съдържа разбирането*, че не може цялата власт да е концентрирана в ръцете на едно лице или на група лица. Съдията е последният коректив на *другите две власти* (законодателната и изпълнителната), защото последен се произнася по *конкретен казус*. Най-общо и най-кратко казано, в Правовата и Демократична държава *влезлият в сила съдебен акт е по-силен от всеки закон*.

МИТОВЕ И ЛЕГЕНДИ

Разбирането на широката маса хора по отношение на същността на Съдията често е дълбоко погрешно. Налице са „*народни предания*“ (митове) в тази насока, които са дълбоковкоренени в общественото съзнание. Тук същественото е, че авторството им не може да бъде потвърдено, както и че няма реални доказателства в подкрепа на тези твърдения.

От друга страна съществуват и разкази за „*Справедливия Съдия*“ или за „*Лошия Съдия*“, съществувал в миналото (легенди). Те са изградени на често *иррационално влечение* към „*доброто старо време*“.

В своята съвкупност митовете и легендите за Съдията могат да бъдат сведени до две основни групи – *положителни и отрицателни*. Естествено тази класификация сама по себе си е условна, защото може да бъде проведена от различни изходни позиции – *тези на обществото, или тази на самия Съдия*.

Положителни митове и легенди за Съдията:

- Съдията може да работи *в екип*. Това е изключително погрешно твърдение. Съдията по същността си е *краен индивидуалист*. Не случайно *най-натоварените съдилища са първоинстанционните съдилища*, където по принцип съдебният състав е от *един съдия*. Дори когато правораздава в по-горни съдебни инстанции (в тричленен, петчленен или дори седемчленен състав), поначало Съдия-докладчикът определя развитието на съдебния акт, а другите членове на съдебния състав *формално потвърждават същия*. Истината е, че *криворазбраната колегиалност* ги възпира да изразят друга позиция, за да не се стигне до *колегиален конфликт*. Нещо повече, прекалената *натовареност* на всеки отделен Съдия не му дава възможност да се задълбочи в „*чуждите дела*“ (макар и да изглежда цинично, това е точното и истинно положение на нещата вътре в един и същ колегиален съдебен състав). Всеки Съдия се задълбочава в „*своите*“ съдебни дела, т.е. в тези, по които е докладчик. Само в *някои случаи* на принципни съдебни казуси (за да се наложи определена политика в смисъла на гореказаното) или при случаи на дела с голям обществен отзвук (за да се постигне „*съобразяване с обществените очаквания*“ или за да не се допусне *поддаване на обществения натиск*) Съдията аргументирано и настоятелно застъпва личното си виждане по съдебния казус. Когато мнозинството от съдиите постигне съгласие, това формира *окончателната воля на съдебния състав*. Съдиите, които остават на обратната позиция, *мотивират своето особено мнение по делото*. Макар и колегиално по своя характер като *красен резултат, развитието на едно съдебно дело в колективен съдебен състав*

* Въпреки наименованието си, в буквалния смисъл на думата Конституционният съд не е *същински съд*, тъй като не е част от конституционно закрепената съдебна система на Република България.

винаги е резултат от индивидуалната воля на един Съдия (най-често на докладчика по делото, макар и да не е задължително) и търсенето на „съюзници“ измежду другите членове на съдебния състав за прокарване на тази теза в съдебния акт. При смяна на професионалната реализация на Съдията, попадайки в която и да е друга сфера на човешка организация, най-трудното нещо за *социално адаптиране* ще бъде именно изискването за работа в екип;

• Съдията може да взема *управленски решения*. Отново е налице неправилно твърдение. Един истински изграден Съдия не е в състояние да преценява например ефективността, ефикасността и икономичността. Поради това той не би могъл да управлява човешки ресурси, бюджет, производствени процеси, системи и др.под. В действителност той ръководи съдебния процес, но правилата за това са ясно *разписани в съответния процесуален закон*. Тук почти не е налице възможност за *импровизация или за поемане на риск*. А именно управленският риск е в основата на мениджмънта. Една организация е истински успешна, когато нейните ръководители са заложили на риска в *аспекта му на възможност*, а не на *заплаха*. Съдията не може да стигне до тази концепция, тъй като е *професионално ограничен от рамките на закона*. В този смисъл с много малки изключения всеки Съдия, който смени своето амплуа и навлезе в частния или публичния сектор, поначало *би бил разочарован* от „липсата на правила“ при нововъзникнали ситуации. Със сигурност обаче и околните биха били разочаровани от неговата *консервативност и липса на креативност*. Естествено въпрос на време и на желание е това положение на нещата да се промени;

• Съдията *знае Закона (Judex novit curia)*. Тази латинска сентенция понастоящем е нищо повече от мит и легенда. В древни времена, когато Съдията е бил и Законодател, и Управляващ (както бе споменато в началото на настоящото изложение), това може и да е било вярно на две основания – законите са били малко и са били създавани и прилагани от едни и същи лица. Понастоящем е налице „нормативен потоп“, който не може да бъде възпрян, но и *разбран*. Съвременният Съдия *няма как да знае всички закони* (в смисъл *нормативни актове*). Това дори *не е нужно*. Съдията трябва да може бързо да открие относимата норма по казуса, да я тълкува и интерпретира, а след това да я приложи като правило за поведение. Съдията не само че не трябва едва ли *не да знае наизуст законите*, но не е нужно *и да знае, че съществува определен закон*, ако не се е наложило да го прилага по определено дело. Със сигурност обаче, дори и да работи предимно с някои *материални закони*, Съдията „не ги знае“, в смисъл че не разбира изцяло материята, която урежда (инженерна, техническа, архитектурна, счетоводна, икономическа, екологична и др.под.). Затова той се доверява на вещи лица, както и на становищата на страните по делото. Едва когато му е разяснен казусът от гледна точка на *жестейската специфика*, той преценява и приложимата правна норма в контекста на тази специфика. При подобни случаи от логическа страна *разбирането на нормативното е обусловено от разбирането на фактическото*. Но Съдията *все пак* трябва да знае определен вид закони. Това са *процесуалните закони (кодекси)*, с които той работи ежедневно. И това е така, понеже те уреждат правилата на процеса, включително и на съдебния. А именно в това се изразява дейността на Съдията – *да ръководи процеса и да го приключи със съдебен акт*. Образно казано, „Съдията работи процес“;

Отрицателни митове и легенди за Съдията:

• Съдията е *корумпиран*. Това твърдение не е вярно, в смисъл, както се чува всекидневно на публични места (улици, площади, обществен транс-

порт). Тук категорично трябва да се заяви, *че по принцип Съдиите* не са корумпирани. Корупцията е социален феномен и се проявява в която и да е група, дейност, професия, включително и в съдийската. За наличието ѝ са необходими две условия – да има интерес от нея (при активно корумпиращия) и да е налице поддаване на натиска ѝ (при пасивно корумпиращия). При активно корумпиращият този интерес *не може да бъде гарантиран* на първа инстанция, защото след *едноличния Съдия там* обикновено делото отива на горни съдебни инстанции, *където съдебният състав е колективен*. Корупцията „не обича повече от четири очи“. Затова при *колективен съдебен състав* корупционната практика е *много рискована с оглед на възможността за разкриването ѝ*. Но основното тук е, че „корупционната инвестиция“ за едноличния Съдия *вече е неефективна*, т.е. не е имало смисъл да бъде давана. За да е налице корупция по съдебни дела, *трябва да се корумпират всички съдебни състави по възможните инстанции на делото*. Хипотетично това не е невъзможно, но няма никакви основания и доказателства в тази насока. Все пак и на първа инстанция от гледна точка на теория на вероятностите е възможно да се случват корупционни схеми, *но това би било абсолютно нелогично и ирационално поведение* от страна на активно корумпиращия. От друга страна Съдията не би трябвало да се поддава на корупционния натиск, *защото рискува своята кариера*. Както бе споменато по-горе, тази кариера е съпроводена с *множество привилегии*. Изключително неразумно поведение би било „да се осребри“ днешният статут на Съдия по едно дело и да се загуби *перспективата на професия и социален живот с привилегии*. Въпреки това не е изключено да съществуват и подобни случаи, но такъв Съдия не би трябвало да бъде на поста си най-малкото защото е *неразумен*. Всъщност от трите вида власти именно съдебната е *най-малко корумпирана*. Това е така, защото законодателната власт може да *прокара правило за поведение в нечий интерес сега и завинаги*, изпълнителната власт – *да предостави права многократно и повтаряемо, включително и повече от основанията за това, черпейки от публичните ресурси*, а съдебната власт разрешава само *един казус при формален процес, където оперативната самостоятелност е изключена*. Проблемите, свързани с митовите и легендите за корумпираността на Съдията, произтичат *от съвсем друго естество*. Първият фактор е, метафорично казано, „игровият характер на съдебния процес“. Понеже в него има две страни (без значение как се наричат – ищец и ответник; обвинение и защита и т.н.), той по същността си е изграден на принципа „печеля-губя“. Едната страна *винаги* е доволна от изхода на съдебното дело, а другата – *винаги* е недоволна. Това няма нужда да бъде доказвано поради общоизвестността на този факт. В такъв случай *недоволната страна* ще изразява своите негативни емоции по различни начини, но един от тях е да упреква съдебния състав в корупция. Това *абсолютно недоказано и несъстоятелно твърдение* при непрекъснатата му употреба се превръща в *обществено вярване*, основано на сюжетните линии на митовите и легендите. Всъщност *основната грешка тук е*, че Съдията *не е бил толкова убедителен* при аргументирането си, че *дори губещата страна да приеме веднъж и завинаги съдебния акт*, без да търси вина в когото и да е друг за загубата. Тоест липсата на *ясни и категорични мотиви към съдебния акт* е предпоставка за създаването на митологемите във връзка с корумпираността на Съдията. Вторият фактор е *злоупотребата на някои други лица с правната неграмотност на гражданите и оттук – акумулиране за себе си на парични средства под предлог, че те „са за Съдията“*. Без значение кои са тези лица (измамници, псевдоюристи, лидери на някои общ-

ности, а в някои случаи – и то за огромно съжаление – дори адвокати), те са успели да въведат в заблуждение страната по съдебното дело, която вече е убедена, че *веднъж дадените на тях пари* вече са „отишли“ при Съдията. Разбираемо е, че тази правна неграмотност се проявява заедно с житейска неграмотност, тъй като от един факт и само от твърдението за друг факт се стига до *абсолютна убеденост*. Третият фактор се корени в *законовата забрана за Съдията за прием на граждани и за даване на правни консултации*, от една страна, и *простонародната увереност, че нещата могат да се уредят на четири очи*, от друга страна. След като Съдията не приема едната страна за „личен разговор“, тя *иррационално вярва, че той вече е сторил това за другата*. Четвъртият фактор е *балканският вулгарен феномен*, че „за всичко си има наши хора“. Всъщност той не може да бъде отречен като резултат (в някои случаи) при *видимо скандалното разминаване между фактите и изхода на делото*. Петият факт произтича от *тенденцията за обедняване на големи групи от българското население*. Една от малкото професии, които имат не само *гарантирано високо заплащане, но и то видимо се увеличава с всяка следваща година*, е професията на Съдията. Виждайки само външните признаци на *висок материален стандарт*, без да знаят *законните доходи на Съдията*, някои граждани привиждат в това признаци на корупция. Шестият факт е *изключително мудното правораздаване*. То произтича от огромната натовареност на някои съдилища, което води до *физическа невъзможност* за разглеждане на делата в разумни срокове. В такъв случай страна по делото може да си *въобрази*, че Съдията умишлено бави делото, очаквайки корупционна облага. Естествено могат да бъдат изброени и множество други фактори, като повечето от тях са от *субективен характер* и касаят *погрешната в повечето случаи увереност на обществеността* в корупционните практики на Съдията. Това не означава, че, придобивайки качеството на Съдия, едно лице не е *податливо на корупция*. Огромната част от Съдиите не са, но, както навсякъде в живота, и тук биха могли да се случат такива негативи. Въпросът е да се *води безкомпромисна борба с корупцията, като тя започне именно от Съда*;

• Съдията прилага Закона *механично*. Това не е така. Става въпрос за сложен интелектуален и логически процес, при който фактите по случая се подвеждат под хипотезата на правната норма. След това е налице процес на „осъвместяване“ на правните разпоредби в *една посока*, т.е. целта е един непротиворечив от нормативна страна резултат от съдебното дело. Именно затова изходът на това дело *не може да бъде предположен* от който и да е друг професионален юрист (адвокат, прокурор или друг юрист). Този процес е *вътрешен мисловен процес*, който намира само *повърхностно разяснение* в мотивите към съдебния акт. Дори тези мотиви да са в огромен обем, те не могат *изцяло* да отразят този вътрешен мисловен процес на Съдията. Поради тези причини Съдията прилага закона *не механично, а интелигентно*;

• Съдията упражнява „*лесна*“ професия. За разлика от която и да е друга професия тук *абсолютната рутина* е невъзможна. Поради тази причина е невъзможно и *майсторството*. Не само че всеки съдебен казус е *уникален сам по себе си*, но и законодателството *постоянно се променя*. При съвместното действие на тези два фактора *при всяко съдебно дело* Съдията все едно, че започва професията си „отначало“. Той се „*учи*“ от *всеки казус*. Нещо повече, обикновено *лесната правна материя се комбинира с трудни житейски казуси*. Например отрасълът на Семейното право не е особено сложен като правна материя, но тук емоционалната натовареност на спора (пример – бра-

коразводни дела) е толкова висока, че прави професията на Съдията *изтощителна*. Близко е положението и при наказателните дела, натоварени със силен отрицателен заряд (но при действието на необемно и сравнително систематизирано законодателство). Обратно, в материята на Административното право и процес са налице изключително усложнени и постоянно променящи се правни уредби, но фактичката обстановка обикновено не е сложна (акт, действие или бездействие на администрацията). Тук Съдията е поставен в ситуацията *постоянно да се запознава отново и отново със законодателството*, което само по себе си прави труда му *сизифовски*.

СЪСЛОВИЕТО

С ясното съзнание за написаното по-горе, че съдията е „стожер на демокрацията“, българската действителност понастоящем го прави и *нейна заплаха*. Това е така, защото Демокрацията поначало предполага *равенство* на всички граждани и обществени групи. В нея не се толерират касти, класи, страти и други подобни социални групи, които се разграничават от останалата част от обществото. Съдийското съсловие обаче е *ясно обособена част от обществото*. То притежава следните характеристики:

• *Привилегированост*, произтичаща от конституционни и законови разпоредби, но и от властовия ресурс, който притежава всеки Съдия. В съзнанието на обикновения гражданин се формира погрешната представа, че *властта се упражнява в лична полза*;

• *Капсулираност*, понякога достигаща до самодостатъчност. Обществени каузи там се случват *само в интерес на самото съсловие* (по-високи възнаграждения, по-добри условия за работа, избор на ръководители и др.);

• *Отказ от участие в публичен дебат от обща полза*. Например при пълноправното членство на Република България в Европейския съюз *не е видимо усилието на това съсловие* за превръщането на страната в действително европейска държава;

• *Ретроградно мислене* (като цяло), „вторачено“ в схоластични концепции и практики, безвъзвратно остарели – морално, интелектуално, политически и чисто юридически;

• *Липса на импулс за развитие*. Професията на Съдията неправилно се възприема по начин, при който, *веднъж придобила този статут*, личността трябва да се *усъвършенства само* в областта на Правото, докато останалата част от *човешкото знание и опит* са несъотносими;

• *Невъзприемане на критиката*. Показателен е известният не само на българските, но и на европейските граждани, факт, че във всички досегашни доклади на Европейската комисия за България има *все по-остри и категорични критики* именно към съдебната система, и в частност към съдилищата. Видим напредък обаче не е *налице*. Нещо повече, критики от каквито и да е други посоки (международни организации, неправителствени организации, изпълнителната и законодателната власт и др.) се оставят без последствие, като се *възприема самостоятелно на обидчивост*. Защитната реакция се оправдава с теорията за „*независимостта на съдебната власт*“. Тази теория се *експонира абсолютно превратно*. Органите на съдебната власт са *независими само в своите актове и действия по конкретни казуси*. Но съдебната власт

* Отново трябва да бъде направена за пореден път уговорката, че това не касае всички съдии в Република България, а се отнася до нашата съдебна система *като цяло*. Респектът и уважението към достойните съдии в България са искрени и категорични, а към институцията Съдия – аксиоматични.

като цяло и съдийското съсловие в частност са зависими от обществото. Именно то им е дало власт, привилегии и доходи. В такъв случай всеки Съдия е отговорен и в този смисъл зависим от обществото. По същия начин той зависи и от държавата, макар в своята дейност той да олицетворява тази държава. Затова критиката трябва да се приема добронамерено и обективно;

• **Семейственост**, и то силно изразена. Често са налице случаи, когато един Съдия има за свои „колеги“ почти всички членове на своята фамилия – съдии, вещи лица, адвокати, прокурори, служители на съда и т.н. По този начин наистина се създава „фамилна каста“, която се издържа от доходи от една и съща област на човешката дейност – правораздаването. В демократичното общество това е недопустимо. Няма никакво основание която и да е фамилия „да доминира“ и по този начин едва ли не „да приватизира“ правораздаването. Това положение *отнема шансовете* на останалите членове на обществото (със съответния ценз, разбира се) да получат достъп до *честно и равно съревнование* за място в съдебната система. Обаче семействеността сама по себе си вече създава условия за корупция и конфликт на интереси. Това е така, защото, дори без да търсим аргументи за същото в хуманитарните науки, от здравия житейски разум знаем, че семейните връзки са толкова силни, че, ако трябва да се избира между интереса на семейството и интересите на други лица (страни по съдебно дело), почти във всички случаи ще надделее егоистичният пред принципния интерес. По друг начин казано, правото, законът, принципите, съвестта биха останали на заден план пред интересите на семейството. Всъщност един от основните недостатъци на съдийското съсловие в България е именно неговата *семейственост*, която го *делегитимира по категоричен начин* в очите на гражданите. Това може да бъде доказано и косвено, само чрез декларациите за доходи и имущество, които се подават от съдиите пред Сметната палата. Интересен факт е, че често срещан случай е, че техни съпруги и съпрузи, които упражняват професии и дейности в частния сектор, са *изключително печеливши*. Без да се спекулира, трябва да се зададе въпросът *дали това са най-успешните професионалисти* в тяхната област на дейност, или този успех „е генериран по някакъв начин“ от качеството на Съдия на техния съпруг/съпруга. Това положение на нещата вече е *обществено нетърпимо и трябва да се разреши по категоричен начин в най-скоро време*;

• **Нереформираност**. Съдебната система и в частност съдийското съсловие са единствените нереформираны по време на българския преход. При преминаването от една политическа, икономическа, социална и правна система в друга трябва да се случи *управление на промяната*. Точно тук обаче това не се забелязва. Голямата част от лицата, заемачи длъжността Съдия, са именно същите, които са били такива и при старата система. Някои от тях все още са на високи професионални и управленски постове там. Разбира се, подмяна е налице по време на целия преход, но тя е *по-скоро привидна*. Преди да се приложи конкурсният принцип на съдийски длъжности се назначаваха лица въз основа на подробен разяснения по-горе подход на *семейственост* (и това отново е общоизвестен факт, който въобще не се нуждае от доказване). Полошото обаче е, че и след прилагането на конкурсния принцип в обществото *не е налице увереност, че той действително се прилага честно и обективно*. Това е така, защото в повечето случаи „най-успешните кандидати“ са с фамилни имена на ключови фактори от предишната система. Дори когато това не е видно от пръв поглед (променено име при встъпване в брак), не след дълго фамилната връзка излиза наяве. В такъв случай се стига до социалния пара-

докс *привилегировани лица от предишната система (и техните близки) да са ключови обществени фактори и при настоящата общественно-политическа система*. От този факт се налагат няколко извода. Първият е, че реформа не е налице, защото тя имплицитно изисква *промяна на мисленето, основано на промяна на ценностната система, базирана на нови интереси*. Интересите обаче са същите (запазване на семейните привилегии); ценностната система е същата (защото очевидно тя е успешна, след като продължава да действа); мисленето не е променено (няма и видима причина това да се случи). Вторият извод е, че преходът, дори и само в измерението му по отношение на съдебната власт и съдийското съсловие, *не се е състоял, тъй като очевидно тук няма интерес от това*. Излиза, че съпротивителните сили на съдийското съсловие, съотнесени към енергията и стремежите на цялото общество, са *по-мощни и устойчиви*. Третият извод е, че горното поне донякъде обяснява *общественото недоволство от прехода*. За да бъде успешен един преход, той трябва да бъде проведен бързо и радикално във всички насоки на държавата и обществото. В измерението на разделение на властите *на първо място* трябва да се реформира съдебната власт, а не (както е българският случай) изпълнителната. Именно съдебната власт е призвана да налага новата ценностна система чрез *тълкуването и интерпретирането на правото*. Законодателната власт налага същото, но *по-бавно във времето* (защото конструирането на качествено ново законодателство изисква дълъг исторически период). Изпълнителната власт поначало зависи от законодателната власт (която създава писаните норми), но бива *контролирана ежедневно* именно от съдебната власт. Когато последната е нереформирана, усилията на другите две власти *остават напразни*, понеже правилата се тълкуват и интерпретират по начините на *старата система, а не на новата*. Проблемът е, че съдебната власт *последна се произнася по даден спор* и след това нито законодателната, нито изпълнителната власт има правото да пререша отново и по друг начин същия този спор. Нереформираността на съдебната власт и на съдийското съсловие е пряко свързана и с гореизброените привилегированост, капсулираност, отказ от участие в публичен дебат от обща полза, ретроградно мислене, липса на импулс за развитие, невъзприемане на критиката и семейственост. Това естествено са присъщи техни черти от всички епохи и във всички общества. Проблемът е, че понастоящем в българското общество тези характеристики са доведени *до недопустимо изострена крайност, която води до почти пълна делегитимация на съдийското съсловие в очите на обществото*;

• **Интелектуалност**. Както бе споменато, всеки Съдия по същността си извършва високоинтелектуален труд. Това води и до всекидневни интелектуални дебати в съдийското съсловие. Тези дебати обаче са най-вече „занаятчийски“, защото са свързани с определени правни казуси, т.е. със съдебна практика. Въпреки това тази интелектуалност е *присъща черта на съдийското съсловие*, защото е свързана с ежедневен мисловен процес, основан на нови факти по всеки отделен случай, подвеждани под непрекъснато променящо се законодателство. Тези нови факти и новосъздадени норми провокират Съдията да търси нови източници на информация извън делото и извън законодателството. Затова се предполага, че съдийското съсловие е *начетено*, в смисъл че притежава богата обща култура. Всъщност това би трябвало да е изрично условие за засмането на длъжността „Съдия“;

• **Национална контекстуалност**. Съдийското съсловие и всеки Съдия поначало са свързани само с националната си държава (в случая – с Република България). Именно тук Съдиите упражняват професията си; тук прилагат

властовите си правомощия; тук ползват привилегиите си. Извън територията на националната си държава *те са просто граждани* както всички други. Затова те се чувстват комфортно *само* в собствената си държава (а извън нея – може би единствено в качеството си на туристи). Това е и причината те (като цяло) *да не владеят чужди езици; да не се интересуват от процесите в света; да не предприемат житейски стъпки навън от националната си държава*. Трябва обаче да припомним, че светът вече е друг. Интеграционните процеси с всеки изминал ден стават все по-мощни. *Правото не е това, което беше*. В момента националният Съдия в Република България работи по *три правни системи* – национално законодателство; международни договори, по които Република България е страна; и европейско законодателство (Право на Европейския съюз). Съдия, който не познава и не прилага другите две правни системи, извън системата на националното законодателство, е *опасен* за собствените си държава и общество. Същото се отнася в най-общ смисъл за съдийското съсловие, което се е *вторачило в националния контекст, в който съществува*. Чест прави на тези Съдии, които успяват да намерят своето професионално място в извъннационални юрисдикции или други институции, като развиват качествата си на *модерни юристи, адекватни на действителността*. Именно те би трябвало да бъдат в основата на бъдещата съдебна система и на новото съдийско съсловие (защото е настъпил моментът, когато отлагането на реформите *вече е невъзможно*).

ИЗВОДИ. От гореизложеното е видно *какъв трябва да бъде Съдията, какъв е и какъв не трябва да бъде*. Затова реформата в съдебната система трябва да бъде радикална и из основи. Тя не трябва да се концентрира върху законодателството, а върху *персоналния състав* на съдийството. Само честни, принципни, адекватни на реалността и добре подготвени юристи могат и трябва да носят званието „Съдия“. Промяната в съдебната система вече не търпи отлагане, защото се е превърнала в *екзистенциален въпрос на българската държава и българското общество*.

Румяна Модева*

„ОБЩЕСТВОТО НА ЗНАНИЕТО“ – УБЕЖДАВАЩАТА ВИЗИЯ НА ЕВРОПЕЙСКАТА СТРАТЕГИЯ 2020

Modern humanity is placed in conditions of risk and unpredictability. Globalization, advances in information technology, „surplus economy“, global competition are powerful machines influencing attitudes and interests of audiences. An important catalyst for the evaluation of convincing publicity in the context of content importance of social responsibility in the development of „knowledge society“ is the 2020 Strategy. This strategy analyzes, assesses and identifies the main coordinates of the possible development of modern society. In this sense, historical strategy assumes the leadership role of the interaction of solidarity, developing concepts for development and identification of current and long-term key objectives of promoting the values of the society of knowledge between Member States of the European Union.

„Убеждението е съвестта на разума.“
Н. Шанфор

Светът, в който живеем, всекидневно ни поставя в прицела на комуникационни въздействия, при които ние сме обект на масирана информационна интервенция, носител на различни знакови системи. Голяма част от тях остават неразбрани от реципиентите и не формират определен интерес.

Комуникацията като социално действие има дълбокоинтертен характер. Желанието да се съобщи нещо конкретно на друг човек или общност изисква осъществяване на процес, включващ съобщение, което има за **цел да убеди**, като информира. Контекстът на тази сублимация на интереса – да бъде разбрано съобщението по пътя на убеждаването, формира уникалната като тип комуникативно действие убеждаваща публичност на информацията, която изразява комуникативния обмен на знание, възприет от публиката, чрез въздействието на комуникатора.

Съдържателната транскрипция на това понятие е обяснявана твърде нееднозначно в научната литература. В зависимост от технологичните възможности на комуникационния процес убеждаващата публичност достига по-ограничен или по-разширен обхват от потребители на информация.

Разкриването на същностните и съдържателните значимости на **УБЕЖДАВАЩАТА ПУБЛИЧНОСТ** като основно технологично оръжие за оценка на обществената стойност на комуникативната ефективност в разпространяването на знанието е тясно зависимо от качеството и на нейната **социална отговорност** за развитието на човешките възможности.

* Авторът е доц. д-р, преподавател в катедра „Връзки с обществеността“ в ЮЗУ „Нсофит Рилски“, експерт към ЕК по проблемите на висшето образование, защитен интернет и комуникационни връзки.